

informe de la comunicació a Catalunya 2000

inCOM
Institut de la Comunicació

Universitat
Autònoma
de Barcelona

INFORME DE LA COMUNICACIÓ A CATALUNYA 2000

Maria Corominas
Miquel de Moragas Spà
(editors)

Institut de la Comunicació
Universitat Autònoma de Barcelona

Amb el suport de:
Generalitat de Catalunya

Amb el patrocini de:
al-pi
Gas Natural SDG
El Periódico de Catalunya

Amb la col·laboració de:
Diputació de Barcelona
Fundació Jaume Bofill
Infoadex

Informe de la comunicació a Catalunya 2000 / Maria Corominas, Miquel de Moragas Spà (eds.). -- Bellaterra : Institut de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2000.
ISBN 84-699-2574-1

I. Corominas, Maria II. Moragas Spà, Miquel de 1. Comunicació -- Catalunya -- Anuaris -- 2000 2. Mitjans de comunicació -- Catalunya -- Anuaris -- 2000 3. Comunicació -- Catalunya -- aspectes socials 4. Comunicació -- Catalunya -- aspectes polítics 4. Comunicació -- Catalunya -- ètics i morals 5. Comunicació i Cultura -- Catalunya 6. Informació -- Tecnologia -- Catalunya

301.153 (467.1)"2000"

Coordinació general

Maria Corominas

Director de l'InCom

Miquel de Moragas Spà

Consell de redacció

Maria Corominas

Miquel de Moragas Spà

Daniel E. Jones

Bernat López

Gemma Larrègola

Secretaria de redacció

Josep Àngel Guimerà i Orts

Marta Civil

Ana Belén Moreno

Correcció i assessorament lingüístic

Oriol Gibert

Gemma Casamajó

Josep Saurí

Edició i disseny

Miquel Gómez

Xavier Martínez Chico

Nando Salvà

Eduardo Ramos

Mario Moya

Impressió i encuadernació

Novoprint

Dipòsit legal

B-26.558-2000

Autors

Salvador Alsius
Laura Bergés
Montse Bonet
Lluís Bonet i Agustí
Héctor Borrat
Lluís de Carreras i Serra
Marta Civil
Maria Corominas
Matilde Delgado
David Domingo
Anna Fajula
Xavier Ferràndiz Bofill
Rosa Franquet
Philipp Fürst
M. Antònia Galceran
Núria García
Josep Gifreu
Josep Lluís Gómez Mompart
Román Gubern
Josep Àngel Guimerà i Orts
Daniel E. Jones
Gemma Larrègola

Bernat López
Joan Majó
Xavier Marcet
Enric Marín i Otto
Josep M. Martí
Rosario de Mateo
Miquel de Moragas Spà
Llúcia Oliva
Emili Prado
Núria Puig
J. Vicenç Rabadan
Natividad Ramajo
Esteve Rimbau
José M. Ricarte
David Roca
Marta Sabater
Jordi Sànchez
Maite Soto
Casimiro Torreiro
Joan Manuel Tresserras
David Vidal Castell
Pere Vila i Fumàs

INFORME DE LA COMUNICACIÓ A CATALUNYA 2000

Presentació	6
Miquel de Moragas Spà, Maria Corominas	
Introducció	9
Miquel de Moragas Spà, Maria Corominas	
Part I	
LA SITUACIÓ DELS MITJANS	
(Informes, estadístiques, interpretacions)	
1. La premsa	17
Josep Lluís Gómez Mompart, David Vidal Castell	
2. La ràdio	43
Josep M. Martí, Montse Bonet	
3. La televisió	67
Emili Prado, Matilde Delgado, Núria García, Gemma Larrègola	
4. La publicitat	91
José M. Ricarte, David Roca, Anna Fajula, Philipp Fürst	
5. El sector cinematogràfic	113
Esteve Riambau, Casimiro Torreiro	
6. Grups de comunicació	125
Rosario de Mateo, Laura Bergés, Núria Puig, Marta Sabater	
7. Tres indústries culturals d'edició discontinua: editorial, fonogràfica, videogràfica	145
Daniel E. Jones	
8. Multimèdia i Internet	167
Rosa Franquet, Matilde Delgado, Natividad Ramajo, Maite Soto	
9. Les telecomunicacions	185
Pere Vila i Fumàs, Xavier Ferràndiz Bofill	
10. La comunicació local	213
Observatori de la Comunicació Local (J. Vicenç Rabadan, Montse Bonet, Josep Àngel Guimerà i Orts, Miquel de Moragas Spà, David Domingo, Bernat López)	
11. Les polítiques de comunicació	243
Miquel de Moragas Spà, Bernat López	
12. La llengua	259
Maria Corominas, Llúcia Oliva	

13. La Xarxa a la premsa, la premsa a la Xarxa	275
Héctor Borrat	

Part II

PROSPECTIVA EN COMUNICACIÓ

Grans tendències

14. Comunicació i pensament estratègic a l'empresa	295
Xavier Marcet	
15. Dret a la informació i ètica periodística	303
Salvador Alsius	
16. La Unió Europea i la Societat de la Informació	311
Joan Majó	
17. La imatge en la societat de la informació	321
Román Gubern	
18. L'impacte cultural de les noves tecnologies	329
Enric Marín i Otto, Joan Manuel Tresserras	
19. L'espai català de comunicació en l'era digital	339
Josep Gifreu	
20. Nous reptes per a les polítiques culturals a Catalunya	347
Lluís Bonet i Agustí	
21. El control democràtic de la televisió	359
Lluís de Carreras i Serra	
22. Comunicació política i noves tecnologies	371
Jordi Sànchez	

Part III

DOCUMENTACIÓ I ESTUDIS

23. Documentació i estudis	381
23.1. Selecció bibliogràfica (1999)	382
M. Antònia Galceran	
23.2. Recull de tesis doctorals llegides a Catalunya (1998 i 1999)	389
Marta Civil	
23.3. Estudis universitaris	392
Marta Civil, Josep Àngel Guimerà i Orts	
23.4. Webs d'interès	393
Marta Civil, Josep Àngel Guimerà i Orts	

NOUS REPTES PER A LES POLÍTIQUES CULTURALS A CATALUNYA

Lluís Bonet Agusti

Departament d'Economia Política,
Hisenda Pública i Dret Financer i Tributari
(Universitat de Barcelona)

Les polítiques culturals a la Catalunya de les darreries del segle XX estan influïdes per tres grans factors: l'herència negativa del franquisme; la idealització de les tasques desenvolupades per la Mancomunitat i la Generalitat republicana, i els processos de globalització econòmica i d'integració europea. A partir d'aquesta constatació, el capítol repassa les polítiques culturals catalanes en les dues darreres dècades i apunta les qüestions bàsiques que ha d'afrontar el país per assolir amb èxit el gran repte dels propers anys: disposar d'una indústria cultural pròpia dinàmica i competitiva internacionalment.

*És lògic que
l'esforç dels
primers anys de
governos
democràtics, en
l'àmbit local i en
l'autonòmic, se
centrés en la
recuperació de la
cultura pròpia*

*Cal veure com
el procés
d'integració
europea afecta el
model a mig
construir de
societat catalana
i espanyola del
benestar*

1. Introducció: herència i condicionaments de les polítiques culturals a Catalunya

1.1. Una herència històrica pesant

Les polítiques culturals han recorregut a Catalunya un llarg camí en els darrers vint-i-cinc anys. En primer lloc, ha calgut superar el conjunt de rèmores deixades pel franquisme: un estat centralista, intervencionista i autoritari; uns agents i entitats culturals molt dinàmics però empobrits i abocats a l'oposició política al règim; una llengua i una cultura de peatge perseguides i marginades pel poder establert, així com la manca d'inversió pública en museus, biblioteques o teatres ruïnosa. En aquest context, és lògic que l'esforç dels primers anys de governs democràtics, tant en l'àmbit local com en l'autonòmic, se centrés en la recuperació de la cultura pròpia, especialment en les festes populars i la normalització lingüística, i en la inversió en infraestructures per situar-se al nivell dels estàndards europeus. La societat catalana volia, també en aquest sentit, integrar-se plenament en l'Europa idealitzada.

Els tradicionals recels i manca de diàleg entre el món de la cultura i una administració pública autoritària, bel·ligerant amb la identitat catalana, van condicionar el paper assumit pel conjunt d'agents culturals, intel·lectuals i artístics. Així doncs, les noves administracions democràtiques van haver de transformar el menyspreu mutu i l'inexistent diàleg entre la societat civil i els poders públics en una interacció que, evitant el clientelisme ancestral de les societats mediterrànies tradicionals, fomentés una participació ciutadana real en el disseny de les polítiques culturals. Tanmateix, la mitificació del model noucentista de política cultural dels governs de la Mancomunitat i de la Generalitat republicana va condicionar el disseny d'un projecte que concordés amb les necessitats reals d'una societat catalana molt més heterogènia i complexa que la de fa seixanta anys. Han calgut vint-i-cinc anys d'acció de govern i d'interacció democràtica amb la ciutadania, especialment en l'àmbit local, més proper al ciutadà, per anar adaptant els objectius i les estratègies de les polítiques culturals a les demandes de la societat catalana de finals del segle XX.

1.2. Context i condicionaments externs

Tot aquest procés de transformació es dona simultàniament a la crisi creixent del model de l'estat del benestar al conjunt d'Europa; aquesta crisi afecta especialment les polítiques culturals, ja que sovint són vistes com ostentoses i no justificables davant d'altres necessitats més peremptòries. Caldrà, doncs, que les polítiques culturals tornin a legitimar el seu paper com a instrument generador de beneficis externs (en termes d'ocupació, creixement econòmic o sinèrgies productives) i vertebrador de consensos en teixits socials en tensió o en la conformació d'una societat recelosa davant del procés de globalització econòmica.

Arreu del món occidental, les societats democràtiques avancen vers un nou model d'estat que, tot i mantenir-se com a garant de l'interès col·lectiu, instrument d'unes dinàmiques redistributives o regulador de la confrontació entre interessos individuals i en relació amb l'exterior, mira de situar-se en el nou context de la globalització. En aquest sentit, cal veure com el procés d'integració europea afecta el model a mig construir de

societat catalana i espanyola del benestar. La pèrdua progressiva de sobirania com a conseqüència de la integració en la Unió Europea i en l'OTAN, o de la signatura dels acords de l'Organització Mundial de Comerç (OMC), comporta una homogeneïtzació del model institucional i econòmic que limita les formes d'intervenció de la política cultural. Així, hi ha mesures de protecció de la cultura nacional que s'han de generalitzar a la producció europea, o fins i tot s'han d'anul·lar en concordança amb els acords signats amb l'OMC.

2. Diagnòstic de la producció i del mercat cultural de la fi del segle XX

2.1. Oportunitats i amenaces per al sector cultural català

La política cultural no es pot deslligar de la realitat del país. Entre les fortaleses i oportunitats que s'albiren, Catalunya destaca per:

- ✓ Ser un país relativament ric, plenament integrat a la Unió Europea, amb una estructura productiva diversificada i cada cop més oberta internacionalment.

- ✓ Tenir una localització geogràfica i cultural que li permet exercir de ròtula entre Europa, el Mediterrani i l'Amèrica Llatina.

- ✓ Ser un país socialment i culturalment força integrador i obert, com a conseqüència d'una immigració consolidada procedent del sud i l'oest d'Espanya. Tanmateix, aquesta realitat cultural híbrida no impedeix els creixents brots de xenofòbia amb la nova immigració procedent de l'Àfrica i d'altres zones del món.

- ✓ Ser un país amb un clima benigne, una àmplia oferta turística, una bona imatge internacional i un ric patrimoni cultural i natural.

Tanmateix, Catalunya mostra algunes limitacions significatives:

- ✓ És un país petit, de només sis milions d'habitants, que forma part d'un espai nacional no prou cohesionat en els àmbits polític, econòmic i social (no sempre es pot comptar amb els nou milions d'habitants del domini sociolingüístic català per desenvolupar una estratègia cultural). És, d'altra banda, un mercat massa feble per endegar i fer rendible una indústria audiovisual o fonogràfica potent.

- ✓ És un país inserit en una realitat social, institucional i econòmica espanyola que no comprèn el fet diferencial català; aquesta incomprensió tant es vesteix d'enveja com d'admiració o suspicàcia.

- ✓ Té una administració pública que, tot i les evidents millores de gestió i de servei al ciutadà, continua sent poc eficient, fet que no ajuda a legitimar socialment l'acció governamental.

- ✓ Pateix un excés de cofoisme que amaga sovint la incapacitat per ser

Hi ha mesures de protecció de la cultura nacional que s'han de generalitzar a la producció europea, o fins i tot s'han d'anul·lar en concordança amb els acords signats amb l'OMC

*En relació amb
altres petits
països d'Europa,
com Holanda
o els països
nòrdics, el teixit
professional,
institucional i
econòmic és
menys eficaç i
dinàmic*

competitius i propicia mercats captius i clientelistes. En relació amb altres petits països d'Europa, com Holanda o els països nòrdics, el teixit professional, institucional i econòmic és menys eficaç i dinàmic. Aquesta diferència no s'explica només pel dèficit històric en infraestructures o per un encaix institucional mal resolt (una nació sense estat), sinó que cal buscar-la en una insuficient motivació i formació professional en factors clau per a la competitivitat internacional (com, per exemple, un domini feble de l'anglès i de l'ús de les noves tecnologies; la reduïda dimensió i obertura internacional dels professionals, les institucions i les empreses, etc.).

2.2. Els agents i l'oferta cultural

No és possible un diagnòstic sobre la vitalitat de la cultura catalana sense analitzar la situació de l'oferta en un mercat tan peculiar com és el català. D'entrada, cal distingir tres circuits sobreposats de producció, difusió i consum dels béns i serveis culturals (Bonet [et al.], 1999): en primer lloc, la cultura local catalana, orientada preferentment a l'autoconsum; a continuació, la cultura produïda a Catalunya i orientada cap al mercat català, espanyol o internacional (majoritàriament en llengua castellana), i finalment, la cultura espanyola o internacional no produïda a Catalunya però difosa i consumida àmpliament a Catalunya. La feblesa excessiva dels dos primers circuits, sobretot en relació amb el tercer, genera un dèficit comercial molt preocupant: la gran capacitat de consum cultural (Catalunya té una quota entre el 20% i el 25% en el mercat espanyol) no és compensada amb una capacitat de producció equivalent.

Bona part de la cultura produïda a Catalunya, sobretot la dirigida en primer lloc al mateix mercat català, s'expressa majoritàriament en llengua catalana, tot i que la producció de creadors catalans en llengua castellana també és notable. No és estrany: la llengua vehicular de la meitat dels catalans és el castellà, i aquest fet es tradueix en la creació i en la producció; però també, i molt especialment, en termes de consum cultural. L'assumpció d'aquesta realitat bilingüe és tan gran que els consumidors, en especial els catalanoparlants, rarament discriminen en funció de l'idioma. Això és evident davant del televisor o a l'hora d'anar al cinema, encara que quan han pogut optar sense esforços afegits, com entre les dues versions lingüístiques d'*El Periódico* a la venda en un mateix quiosc, no els ha costat triar la versió catalana.

Vint anys de llibertat i normalitat democràtica, d'acció cultural institucional i d'escola catalana comencen a donar el seu fruit. Especialment, en l'àmbit de l'oferta: el teixit productiu està en procés de consolidació en la major part de sectors, fet que permet disposar d'una oferta cultural creixent i plural. En sintonia amb el que passa arreu, s'està donant una gran concentració empresarial en els sectors industrials més potents i dinàmics, com, per exemple, l'editorial. Però també en l'àmbit audiovisual hi ha molt més moviment que fa vint anys, tot i l'enorme desfasament entre capacitat de producció i consum¹.

La pertinença a l'espai cultural iberoamericà obre noves fronteres a les empreses culturals catalanes. Gràcies a l'ampli mercat en llengua castellana és possible obtenir una dimensió d'escala competitiva i negociar a favor de la cultura pròpia del país enfront dels interessos transnacionals o d'una visió monolítica de la cultura hispànica. Aquesta és, sens dubte, la principal fortalesa de la indústria cultural catalana.

(1) Vegeu, dins d'aquest mateix informe, els capítols "Grups de comunicació" i "Tres indústries culturals d'edició discontinua: editorial, fonogràfica i videogràfica".

3. Els paradigmes de la intervenció governamental en cultura i la seva aplicació a Catalunya

3.1. Paradigmes de la intervenció governamental en cultura: el referent europeu

No és possible entendre els paràmetres sobre els quals es construeix la política cultural a Catalunya a la fi de la dictadura franquista sense tenir en compte els dos grans models de referència. D'una banda, el model catalanista noucentista ja mencionat, iniciat per Prat de la Riba amb la Mancomunitat de Catalunya, model que la Generalitat republicana mirarà de consolidar durant el breu període de normalitat democràtica dels anys trenta. De l'altra, el conjunt de paradigmes que marquen la intervenció governamental en cultura en l'Europa democràtica posterior a la Segona Guerra Mundial.

A partir de la dècada dels cinquanta, diversos països occidentals endeguen polítiques culturals d'acord amb els principis de l'estat del benestar. Aquestes polítiques, escarmentades per la manipulació dels règims totalitaris comunistes o feixistes, tenen la vocació de fomentar la lliure creació artística i una oferta cultural de qualitat, així com una major participació de la població en les pràctiques culturals. És a dir, es concep la cultura com a bé de mèrit o d'excel·lència, generador de beneficis externs sobre el conjunt de la societat i que, per tant, s'ha de salvaguardar i fer arribar a tothom.

Així, l'abast de l'acció cultural governamental supera lentament l'àmbit de la instrucció pública, la protecció del patrimoni heretat i el foment més o menys directe de les belles arts. L'encariment progressiu de la creació artística i de la producció de les arts en viu, lligat al seu caràcter artesanal, planteja la necessitat d'una presència cada cop més important de l'estat per garantir la continuïtat d'una creació, una producció i unes infraestructures culturals de prestigi i qualitat. D'aquesta manera, teatres, auditoris, espais d'exposició, orquestres simfòniques o companyies de teatre passen a mans públiques o necessiten la subvenció governamental per poder sobreviure. L'accepció de cultura utilitzada en aquesta època correspon a una concepció eurocèntrica centrada en l'alta cultura artística i humanista imaginada per la intel·lectualitat europea a partir del Renaixement i la Il·lustració.

Lentament, també comencen a rebre el suport cada cop menys indirecte de l'administració sectors que fins llavors estaven majoritàriament en mans de la iniciativa privada, com són els mitjans de comunicació, la indústria editorial o la cinematogràfica. En contraposició als Estats Units, Europa inverteix explícitament en la producció i la difusió de cultura, i manté en mans públiques el desenvolupament de la televisió.

La crisi ideològica generada al voltant del moviment juvenil de 1968, unida al fracàs d'una primera generació de polítiques redistributives destinades a democratitzar i estendre socialment l'alta cultura, comporta la incorporació d'un nou paradigma de política cultural: la democràcia cultural. Es tracta d'invertir la perspectiva descendent de les polítiques de democratització cultural, substituir-la per una visió ascendent en què el que es valora, es fomenta i es tracta de dinamitzar i revaloritzar és la cultura pròpia de cada comunitat.

Tanmateix, no serà fins a mitjan de la dècada dels vuitanta que, amb la

*A partir de la
dècada dels
cinquanta,
diversos països
occidentals
endeguen
polítiques
culturals d'acord
amb els principis
de l'estat del
benestar*

*Lentament, també
comencen a rebre
el suport cada cop
menys indirecte
de l'administració
sectors que fins
llavors estaven
majoritàriament
en mans de la
iniciativa privada*

*Es cerca en la
producció pel
mercat i en nous
mecanismes de
regulació
governamental
la forma de
millorar la
prestació d'uns
serveis d'interès
general*

crisi de l'estat del benestar, la globalització dels mercats culturals i la creixent presència de població immigrada extraeuropea (amb cultures i valors propis), caldrà repensar els objectius i els mitjans de l'acció governamental en cultura. La mateixa crisi ideològica de la postmodernitat fa necessari relegitimar els recursos públics esmerçats en activitats que fàcilment poden ser titllades d'elitistes i antiredistributives, i integrar plenament les indústries culturals en el camp d'intervenció de les polítiques culturals. Com en d'altres sectors protegits per l'estat del benestar, es cerca en la producció pel mercat i en nous mecanismes de regulació governamental la forma de millorar la prestació d'uns serveis d'interès general. Tot i això, a l'empara de les indústries de la cultura i la comunicació, el consum massiu s'allunya cada cop més dels paràmetres clàssics de la cultura occidental. Reneix, així, la vella preocupació per fomentar l'accés de la població a una cultura i a una educació de qualitat, alimentades en la vella tradició clàssica, però que permetin encarar creativament la contemporaneïtat (per tal de mantenir-se competitiu) i gaudir d'uns plantejaments estètics innovadors i de qualitat. En aquest context, el foment de la creativitat i la innovació tornen a ser importants, així com la salvaguarda del patrimoni i la identitat col·lectiva. Potser l'aspecte que troba més problemes per inserir-se en el debat social és el diàleg intercultural, a causa de la relació de forces asimètrica en què es troba enclavat.

3.2. Especificitats de les polítiques culturals catalanes

L'àmbit d'intervenció de la política cultural no es pot entendre sense tenir en compte el particular model d'inserció política de Catalunya a l'Espanya de les autonomies. La Constitució de 1978, l'Estatut d'Autonomia de 1979 i les posteriors sentències del Tribunal Constitucional estableixen clarament el marc de competències en cultura. Tot i que la Generalitat obté la preeminència en la legislació i gestió de la majoria d'iniciatives governamentals en aquest àmbit (biblioteques, arxius, museus, foment de les arts escèniques i de les arts plàstiques, política lingüística, etc.), tots els poders públics restants poden intervenir-hi de forma concurrent a l'empara del principi constitucional que estableix el deure dels poders públics de facilitar l'accés de tothom a la cultura. Per la seva banda, l'administració central manté competències en la defensa contra l'exportació i l'espoliació del patrimoni històric i artístic, en drets d'autor i propietat intel·lectual, i també en les normes bàsiques del règim de premsa, ràdio i televisió. A més, per mandat constitucional, ha de facilitar la comunicació cultural entre les comunitats autònomes, d'acord amb elles, i garantir l'existència de serveis d'accés a la cultura.

Així, el model d'intervenció governamental en cultura a Espanya es caracteritza, en relació amb els referents britànic o francès, per l'àmplia autonomia dels municipis i les comunitats autònomes en el disseny de les seves polítiques respectives i pel gran protagonisme del territori com a factor que les vertebrava, però també per la manca d'un model conceptual compartit entre les diferents administracions. També es caracteritza per la ràpida evolució dels objectius i de les formes d'intervenir en cultura en les últimes dues dècades d'experiència democràtica: d'una primera època molt sociocultural a uns darrers anys centrats en l'impuls a les indústries de la cultura i en la consolidació de les grans infraestructures de difusió cultural, enllestides durant els anys noranta. La dificultat per definir un model

*L'àmbit
d'intervenció de la
política cultural
no es pot entendre
sense tenir en
compte el
particular model
d'inserció política
de Catalunya a
l'Espanya de les
autonomies*

espanyol de política cultural no permet tampoc parlar d'un model específicament català d'intervenció cultural. No obstant això, es poden identificar alguns elements característics de la manera d'intervenir en cultura, propis d'aquesta Catalunya de finals del segle XX. D'entrada, hi ha una clara coincidència en els reptes que s'han d'assolir, i per tant en els objectius de la política cultural. Es podrien resumir en quatre grans principis: promoure la cultura i la llengua pròpies i tots els seus elements d'identitat, tot mantenint una posició integradora i positiva envers la cultura dels *altres catalans*; invertir en la creació de grans infraestructures de difusió cultural (aparadors de prestigi, modernitat i anivellació amb Europa) com a mecanisme de foment de la producció i el consum d'alta cultura; donar suport a les indústries culturals presents a Catalunya i fomentar un *star system* català com a mecanisme per mantenir una porció de producció pròpia i una certa presència internacional, i aprofitar el ric patrimoni cultural i natural per complementar el turisme de platja amb altres destinacions i en altres èpoques de l'any.

Des d'una perspectiva ideològica, no s'observen diferències radicals entre les polítiques liderades pels diferents partits en el poder (en una alternança que, d'altra banda, a Catalunya només s'ha materialitzat en l'àmbit local), per molt que les esquerres tendeixin a conceptualitzar més la seva tasca, tal com ho demostra el recent *Llibre Blanc de la Cultura*, elaborat pel PSC (Mascarell [et al.], 1999). Més enllà d'una major preocupació social de les esquerres o d'un major èmfasi en l'aspecte simbòlic per part de les forces més nacionalistes, les diferències s'han d'atribuir fonamentalment al segell personal dels responsables institucionals de cada lloc. No és estrany, doncs, observar unes diferències més grans entre institucions governades per un mateix partit que entre polítics de forces diferents però de trajectòria i sensibilitat personal properes.

Aquesta coincidència en bona part dels objectius i en les estratègies que la major part de l'arc parlamentari català posa en marxa per assolir-los (amb l'excepció, potser, del Partit Popular) és conseqüència de l'elevat consens social sobre el model de societat catalana que s'ha d'aconseguir. Més enllà d'algun matís en qüestions d'identitat o de llengua, el discurs de fons podria ser assumit probablement amb força comoditat per bona part de la militància d'aquests partits; el que canvia és el compromís o la prioritat que govern i oposició atorguen en cada institució a l'acció en cultura. El suport de la ciutadania i de les institucions als grans projectes aparadors de la modernitat i de la identitat catalanes (com els Jocs Olímpics o la reconstrucció del Liceu) en són un bon exponent. Si a aquest fet s'uneix un marc polític i administratiu limitador, no pot sobtar la coincidència de plantejaments i mitjans per assolir els objectius. A més, la limitació de mitjans ha obligat a concertar esforços per tirar endavant les grans operacions de prestigi, mitjançant la creació de la figura del consorci (com el del Gran Teatre del Liceu, el del Museu Nacional d'Art de Catalunya, el del Museu d'Art Contemporani de Barcelona, el del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona i el de l'Orquestra Simfònica de Barcelona i Nacional de Catalunya).

Evidentment, això no implica una única manera de fer política cultural o d'establir prioritats. El govern de Convergència i Unió (CiU) ha centrat el seu discurs cultural en la normalització lingüística, i ha donat menys publicitat a la resta d'aspectes de la seva gestió, tot i els enormes recursos esmerçats en els grans equipaments nacionals de difusió cultural. No obs-

*La dificultat per
definir un model
espanyol de
política cultural
no permet parlar
d'un model
específicament
català
d'intervenció
cultural*

*El que canvia és
el compromís o
prioritat que
govern i oposició
atorguen en cada
institució a
l'acció en cultura*

*Un altre aspecte
que s'ha de
destacar és
l'enorme tasca
realitzada pels
ajuntaments
catalans a favor
d'una participació
cultural més gran
dels ciutadans*

tant això, un cop finalitzada la inversió *en pedra*, i amb l'excepció d'alguns grans projectes de prestigi, el govern ha reduït els recursos corrents destinats a mantenir els equipaments o a encetar noves línies de foment de la realitat cultural. Una anàlisi acurada dels pressupostos de la Generalitat mostra que la major part dels recursos es destina a nodrir l'activitat corrent del Departament i els grans projectes nacionals, mentre que les iniciatives alienes o procedents del món associatiu han de conformar-se amb les es-corrialles, en contradicció amb el discurs dominant a CiU a favor de la societat civil². Aquest no és un fenomen aïllat, ja que també l'Ajuntament de Barcelona destina la major part dels seus recursos a activitat pròpia i als grans projectes culturals (Fundació Jaume Bofill, 1999).

Un altre aspecte que s'ha de destacar és l'enorme tasca realitzada pels ajuntaments catalans a favor d'una participació cultural més gran dels ciutadans a partir d'uns recursos i d'unes competències directes molt migrats. Després d'una primera etapa molt centrada en la recuperació de la llengua, la memòria i les festes tradicionals, s'ha invertit en la construcció i rehabilitació d'equipaments culturals, en una bona oferta d'espectacles i d'exposicions i en la conservació i valoració del patrimoni material heretat.

Finalment, cal tenir en compte la incidència de l'obra social de les caixes d'estalvi en el panorama cultural. Tot i que en termes relatius la inversió global en cultura ha disminuït i s'ha abandonat el patrocini d'activitats alienes, l'enorme pressupost disponible lliure d'obligacions quotidianes (s'han tancat, per exemple, les biblioteques de La Caixa) ha permès el desenvolupament de programes propis innovadors i d'alta qualitat.

3.3. Principals resultats de vint anys de polítiques culturals a Catalunya

Una primera avaluació d'aquests darrers vint anys de polítiques culturals democràtiques a Catalunya ens mostra un bon nombre d'èxits però també de falles i déficits pendents. Entre els primers, sobresurt la important tasca de construcció i rehabilitació de museus, biblioteques, auditoris, teatres o arxius; la progressiva normalització lingüística de l'administració i la societat catalanes (tot i les dificultats per expandir l'ús social i empresarial del català), i l'impuls per consolidar un sector professional i una oferta de qualitat més ben distribuïda territorialment (amb el consegüent increment dels índexs de consum cultural).

Ara bé, queden algunes qüestions importants mal resoltes que dificulten l'assumpció dels grans reptes pendents: en primer lloc, la forma d'intervenció governamental ha estat excessivament dirigista i dependent d'objectius extrínsecs a l'acció cultural (socials, d'identitat o directament electorals). Amb molts menys recursos i sense un model integrador al darrere, s'han volgut imitar determinats aspectes del model francès de política cultural: construcció de grans infraestructures, normatives reglamentistes, concentració de la capacitat de decisió en mans polítiques sense instruments intermedis de gestió i descentralització, etc. És cert que s'han donat (i es donen) experiències notables de planificació i participació ciutadana en l'àmbit local o sectorial (com, per exemple, el mapa cultural de Sabadell o alguns plans estratègics de ciutat), però ha mancat un pla general, generós i ambiciós d'objectius i prioritats a mitjà termini del Departament de Cultura i de moltes administracions locals que facilités la presa de decisions al conjunt d'agents públics i privats de l'àmbit cultural.

(2) Probablement, el cas més extrem es dona en la música. L'any 1997, el 83,7 % de la partida de subvencions en música del Departament (2.125,7 milions de pessetes) va anar a parar a només dues institucions: el Gran Teatre del Liceu i el Consorci de l'Auditori i l'Orquestra. Si s'hi afegeix la resta de subvencions a entitats musicals d'abast nacional (com per exemple el Consorci del Palau de la Música Catalana), només queden 134,7 milions per a totes les altres iniciatives musicals del país (Departament de Cultura, 1998).

Han faltat espais oberts i participatius de debat crític, i ha prevalgut una actitud de tipus clientelista a favor de determinats col·lectius o figures. El resultat, vint anys després de la instauració democràtica a Catalunya, és que, davant de la reducció dels recursos públics, tothom lluita per salvar els seus interessos legítims sense que siguin evidents les prioritats generals que s'han de seguir.

Des de principis de la dècada dels noranta, en la mesura que els recursos disponibles no permetien continuar gestionant o finançant directament tots els projectes en curs, s'ha donat una creixent cessió de responsabilitats al sector privat: diverses associacions, cooperatives i empreses de serveis culturals s'han fet càrrec de la gestió d'equipaments i projectes de titularitat pública. Aquesta cessió s'ha fet paral·lelament a la reivindicació del paper de la societat civil a l'hora de promoure o finançar nous projectes. La seva capacitat s'ha mostrat limitada i planteja qüestions de legitimitat.

D'altra banda, el sistema educatiu català, tot i alguns esforços individuals i d'obertura del currículum, està poc compromès amb la creació i la difusió culturals. La reforma del sistema educatiu ha permès la introducció de la música en l'ensenyament secundari i la possibilitat d'optar a un batxillerat artístic. Tanmateix, més enllà d'aquesta modificació del currículum i de la tasca d'algunes entitats (com els programes iniciats per la Fundació La Caixa o les propostes educatives d'alguns museus i teatres) i d'ensenyants benemèrits, l'escola no sap com contribuir a la formació integral en actituds i valors dels futurs ciutadans perquè està massa lligada a l'ensenyament de coneixements (d'aquí la importància de premis com els de la Fundació Jaume I). Així, el foment de la pràctica amateur, de l'amor o l'interès per l'art i de la participació activa en diferents tipus de manifestacions culturals (de la cultura tradicional a la més moderna o avantguardista) acostuma a passar per mecanismes de socialització externs a l'escola: la família, els amics i l'entorn veïnal. En la major part de barriades deshumanitzades i de famílies desarrelades la cultura que se socialitza queda sovint limitada a les propostes de la cultura de masses.

Finalment, una acció de govern excessivament centrada en el lloable objectiu de la normalització lingüística no ha permès, fins molt recentment, encarar el gran repte estratègic: potenciar una indústria cultural dinàmica i competitiva internacionalment, capaç de donar sortida a la creativitat i a una producció cultural genuïnament catalana. Molt més important que doblar al català algunes grans pel·lícules nord-americanes, és poder oferir als ciutadans catalans la possibilitat de llegir, veure o escoltar obres que els parlin a partir de la realitat, els valors i els referents propis. Perquè aquestes obres interessin i arribin a les llars i als espais de difusió cultural, cal que prèviament s'hagin obert els canals de distribució i s'hagin format uns professionals i unes empreses capaços de produir competitivament a escala internacional. Aquest és el gran repte de la política cultural catalana per a l'inici del tercer mil·lenni, i cal encarar-lo des del nou Institut Català de les Indústries Culturals.

4. Reptes de la política cultural a l'inici del tercer mil·lenni

Per poder escometre amb possibilitats d'èxit el gran repte de disposar d'una indústria cultural catalana dinàmica i competitiva internacionalment,

***El sistema
educatiu català,
tot i alguns
esforços
individuals i
d'obertura del
currículum, està
poc compromès
amb la creació i la
difusió culturals***

***Una acció de
govern
excessivament
centrada en el
lloable objectiu de
la normalització
lingüística no ha
permès, fins molt
recentment,
encarar el gran
repte estratègic:
potenciar una
indústria cultural
dinàmica i
competitiva***

El repte de les polítiques culturals contemporànies és com es pot donar suport a agents que han d'arribar a ser competitius en el mercat sense generar parasitisme o gremialismes clientelistes

Les polítiques culturals no poden fer-se per raons fiscals i de pressió del mercat al marge del marc institucional i del model d'estat del benestar majoritari a Europa

cal avaluar la situació del país en les quatre qüestions fonamentals següents: la capacitat competitiva dels professionals i les empreses culturals presents a Catalunya; l'encaix institucional, social i cultural de Catalunya en el marc espanyol i europeu; el model de societat i d'estat del benestar, i les formes d'incorporació al procés de globalització. A partir d'aquest diagnòstic és possible redissenyar les polítiques de les diverses institucions culturals catalanes per als propers anys.

En relació amb el primer aspecte, si es vol que una part del consum cultural sigui de creació pròpia, es necessiten empreses sòlides amb capacitat d'inversió i d'adaptació a un mercat cultural molt canviant. És evident, doncs, que cal desenvolupar un conjunt de polítiques flexibles de suport als diferents tipus de professionals i empreses, amb l'objectiu d'enfortir el teixit cultural i forçar una major implicació i autonomia dels agents públics i privats en els resultats que es volen obtenir. En el context internacional actual, si es vol accedir a mercats amplis que permetin la viabilitat econòmica de la producció a mitjà i llarg termini, els valors autòctons han de poder ser compresos des d'altres paràmetres culturals. Cal invertir en productes que incorporin valor afegit, que tinguin contingut i originalitat, no en *europúdings* sense personalitat. El repte de les polítiques culturals contemporànies és com es pot donar suport a agents que han d'arribar a ser competitius en el mercat sense generar parasitisme o gremialismes clientelistes. Una possible via consisteix a subvencionar les activitats de recerca precompetitiva (avantguardes necessàries per fer avançar la futura producció), donar suport indirecte a les estructures empresarials més sòlides perquè s'obrin internacionalment i lluitar contra els monopolis naturals en la distribució, afavorint vies alternatives de consum que garanteixin la diversitat de l'oferta i espais per a la producció nacional.

La plena consolidació del marc constitucional espanyol i la integració europea comporten l'aplicació *de facto* a Catalunya de dos principis complementaris de distribució de competències en matèria de cultura: la concurrència i el principi de subsidiarietat. Així, no és impossible actuar sobre un subsector sense tenir en compte les polítiques dels diversos nivells de govern implicats, però cal reivindicar la màxima proximitat institucional amb el ciutadà en la presa de decisions de caire cultural.

Les polítiques culturals no poden fer-se per raons fiscals i de pressió del mercat al marge del marc institucional i del model d'estat del benestar majoritari a Europa; cal integrar els corresponents constreyniments polítics, econòmics, pressupostaris i socials en les formes d'intervenció cultural. En aquest sentit, la promoció d'una cultura de qualitat no es pot fer a costa d'una major dualització social i cultural, ni el manteniment de la identitat nacional sense un respecte i obertura a la multiculturalitat creixent de la societat catalana. Cal, però, aprendre a defensar les qüestions que afecten la cultura catalana, en particular si són generalitzables a d'altres petits estats europeus o als interessos generals espanyols, fent pressió conjunta sobre les institucions europees (com passa, per exemple, en la defensa d'un model de televisió pública al servei de la normalització lingüística finançat via pressupost i publicitat, davant de l'argumentació simplista de competència deslleial per part de les cadenes privades de televisió, quan no estan disposades a oferir una graella completa pensada i difosa en català).

Tanmateix, les polítiques culturals no poden deslliurar-se avui de les limitacions establertes pels acords de lliure comerç i, en particular, el que

pugui implicar la generalització de la clàusula de nació més afavorida en les polítiques d'integració regional (com, per exemple, en la protecció de l'audiovisual europeu o iberoamericà). Un dels grans reptes de la política cultural catalana, i de l'europea en general, consisteix a redissenyar els instruments de suport a una producció autòctona i de qualitat a partir d'una relegitimació de la sobirania sobre el destí de les respectives cultures nacionals en contraposició a les regles imposades pel procés de globalització.

Referències

✓ Bonet, Lluís (1995): "Cultura, concentració i polítiques de cultura i comunicació a Catalunya", *Actes del II Congrés de Mitjans de Comunicació*. València: Quaderns 3 i 4, pàg. 163-173.

✓ Bonet, Lluís [et al.] (1999): "L'accés i el consum de béns culturals", a Joaquim Triadú [dir.]: *Jornades de debat Catalunya, demà*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Textos i documents, núm. 18, pàg. 485-521.

✓ Cubeles, Xavier; Xavier Fina (1995): "La cultura a Catalunya", a Lluís Bonet (ed.) *Diversitat cultural i polítiques culturals a Europa*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, L'Estat de la Qüestió, núm. 5.

✓ Departament de Cultura (1998): *Memòria del Departament de Cultura 1997*. Lleida: Autoedició del Departament de Cultura.

✓ Fernández Prado, Emiliano (1991): *La política cultural: qué es y para qué sirve*. Gijón: Ediciones Trea.

✓ Font, Jordi (1991): *Papers de política cultural*. Barcelona: Edicions 62.

✓ Fundació Jaume Bofill (1999): *Informe per a la Catalunya del 2000*. Barcelona: Editorial Mediterrània.

✓ Guitart, Joan (1990): *Cultura a Catalunya anys noranta*. Barcelona: Departament de Cultura, Els llibres de la Revista Cultura, núm.1, conferència pronunciada al Col·legi d'Advocats de Barcelona.

✓ Mascarell, Ferran (ed.) [et al.] (1999): *El Llibre Blanc de la cultura a Catalunya: un futur per a la cultura catalana*. Barcelona: Partit dels Socialistes de Catalunya, Edicions 62.

*Un dels grans
reptes de la
política cultural
catalana
consisteix a
redissenyar els
instruments de
suport a una
producció
autòctona i de
qualitat*